
Karlinszky Balázs

A felzárkózás sajátosságai

Digitalizálás a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltárban

A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár (VFL) 2016 elejétől előbb kísérleti jelleggel, majd az év június 10-étől „élesben” szolgáltat online tartalmakat: a fényképezett levéltári iratokat a regisztrációval rendelkező kutatók számára tettük kutathatóvá az interneten. Ez akkor néhány éves késést jelentett a már korábban megindult kalocsai, győri, váci katolikus levéltár és az evangélikus egyház hasonló szolgáltatásaihoz képest, így célunk nem is lehetett más, mint a speciális helyi jellemzők figyelembevételével történő felzárkózás ezekhez az intézményekhez. Az alábbiakban az elmúlt szűk négy esztendő tapasztalatairól adok számot és összegzem az eddigi buktatókat és egyedi, más egyházi levéltárakra nem jellemző sajátosságainkat.

A kezdetek (2005–2013)

2002-ben először került fiatal, civil levéltáros a mai országhatárokon belül fekvő negyedik legnagyobb középkori oklevélgyűjteménnyel rendelkező veszprémi érseki levéltárba. Ekkor még távol volt az, ami ma levéltárosi munkánk egyik jelentékeny szeletét alkotja, az internetes levéltári kutatás lehetősége. Akkoriban az első számítógépek beszerzése jelentett kihívást az egyházi levéltárakban, s igencsak meglepő lehetett az a megkeresés, amely a Monasterium konzorcium részéről érkezett 2005 tavaszán. A kezdeményezés lényege az volt, hogy a közép-európai egyházi levéltárakban őrzött középkori oklevelek fényképeit és meta-adatait közlétegyék a világhálón. A szervezet – amely ma ICAR-US¹ néven egy valóban európai levéltári és közgyűjteményi digitalizálási centrumként működik – Magyarországra küldött munkatársa a közeli pannonhalmi bencés archívum okleveleinek fényképezésével a vártnál két héttel hamarabb végzett, és a rendelkezésre álló műszaki infrastruktúra és munkaerő a veszprémi oklevelek rögzítését is lehetővé tette ekkor. A rugalmasnak bizonyuló levéltáros révén meg is történt a helyben őrzött mintegy 2000 darab oklevél – az ártírtételekkel együtt közel 3300 rekord – digitális fényképezése, majd online közzététele. Ez jelentette a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár első és sokáig egyetlen kapcsolatát a digitalizálással.²

¹ International Centre for Archival Research: <https://icar-us.eu/> (A letöltés ideje: 2019. december 27.)

² Néhány évvel később, 2009-ben a Magyar Országos Levéltár kezdeményezésére sor került a teljes Kárpát-medencei középkori oklevélanyag fényképezésére. Ebben levéltárunk is részt vett, és az osztrák

Miután intézményünk jó ideig értelmezhető mennyiségű információval szolgáló honlappal sem rendelkezett, így először ezt a nehézséget kellett leküzdeni. Mivel informatikus munkatárs nem állt nemhogy a levéltár, de sokszor fenntartónk rendelkezésére sem, ezért jobb híján házi módszerekkel voltunk kénytelenek beérni. Honlapunk ugyan 2008 folyamán elindult, de jellemző módon biztonsági mentéssel nem számoltunk, majd a felület struktúrája a folyamatos karbantartás és a frissítések elmaradása miatt oly mértékben elavulttá vált, hogy később egyszerűbb volt egy teljesen új honlapot készíteni. A régi honlapra feltöltött egyházmegye- és levéltár-történeti adatok, segédletek, mutatók, indexek szöveges és táblázatos fájlformátumban maradtak meg. Mindesetre jól jellemzi ezt az időszakot, hogy legértékesebb gyűjteményünket jelentő középkori okleveleinket megfelelő saját honlap hiányában egy osztrák, majd egy budapesti szervezet oldaláról lehetett csak elérni.

Az alapok (2013–2016)

A Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesületén (MELTE) belül a 2010-es évek elején felmerült, hogy az addig különböző szinten lévő iratsorozatok a levéltári hierarchia alapján vonjuk revízió alá, és ennek figyelembevételével készüljön el a helyi sajátosságokat is figyelembe vevő levéltári rendszer, valamint az erre épülő új fondjegyzék.³ A revízióval 2013-ra készültünk el,⁴ s ezt követően legalább feltételeiben lehetővé vált, hogy a Kalocsán és Győrben ezzel párhuzamosan folyó digitalizálásba bekapcsolódjunk. Mindezzel egy időben honlapunk is megújult, amellyel nagyobb mennyiségű, strukturált adat közzlése vált lehetővé.

Nem várt módon időközben a személyi feltételek is megteremtődtek a fényképezés megindítására: 2010-től, majd 2014 decemberétől egy-egy újabb kolléga munkába állásával megduplázódott levéltárunk munkatársainak száma; fenntartónk jóvoltából kettőről négy főre gyarapodott az intézmény személyi állománya. A két belépő kolléga ekkor felváltva tudta végezni a fényképezés energiát és elhivatottságot igénylő, de alapvetően monoton munkáját. Célunk kezdetben az volt, hogy a családtörténetet

fényképezés után mindössze csak a feltárt hiányok fotózására volt szükség. Az oklevelekről készült felvételek ma is elérhetők a Hungaricana közgyűjteményi portálon: <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJXSskVMPSHcIIlZlc3pwclx1MDBlOW1pIFx1MDBjOXJzZWtpIFx1MDBlOXMgRlx1MDE1MWtcdTAwZTFwdGFsYW5pIExldlx1MDBlOWx0XHUwMGUxclwiKSJ9> (A letöltés ideje 2019. december 27.) Sajnos az oklevelek metaadatainak ekkor elvégzett revíziója során feltárt pontosítások, illetve az újabb átirrt oklevelek adatai azóta sem kerültek fel az oldalra.

³ E kezdeményezés ma a MELTE világhálós oldaláról elérhető Arca rendszerben követhető figyelemmel: <https://arca.melte.hu/> (A letöltés ideje: 2019. december 27.) Az oldal egyelőre több potenciált rejt magában, mint amekkora a tényleges információtartalma, ugyanakkor az egyesület vezetőségének vannak tervei a tartalmak fejlesztésére.

⁴ Karlinszky Balázs (szerk.): A Veszprémi Érseki és Főképtalanai Levéltár fond- és állagjegyzéke. Veszprém, 2013. (A Veszprémi Érseki és Főképtalanai Levéltár Segédletei 5.)

kutatók számára rendelkezésre álljanak azok a források, amelyeket a hatályos jogszabályok miatt az MNL tagintézményei azok közirat volta miatt nem tudtak közzétenni, vagyis az 1895. október 1. után keletkezett felekezeti, esetünkben katolikus anyakönyvek. Ezenkívül az elsők között került sor egyházlátogatási jegyzőkönyveink 18–19. századi kötetes példányainak, továbbá a 18. századi lélekösszeírások sokszor anyakönyveket pótló családjegyzékeinek fényképezésére. E három iratsorozat fényképezése révén 2016-ban már elegendő mennyiségű felvétel áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy előbb teszt funkcióban, majd 2016. június 10-től élesben is elindítsuk „E-kutatás” szolgáltatásunkat.

E-kutatás (2016–)

E-kutatás szolgáltatásunk három pilléren nyugszik: döntő többségét, több mint 95%-át az egyedi levéltári dokumentumokról készített fényképek alkotják, kisebb részét könyvészeti tételek, harmadik elemét pedig a középkori oklevelek fotói. Ezenkívül az egyházmegye történeti sematizmusának épülő adatbázisához használtunk fel digitalizált templom- és papi portréképeket kisebb mennyiségben.

Levéltári dokumentumaink világhálós szolgáltatása részben ingyenes, túlnyomórészt azonban díjfizetéshez kötött, s a kutatótermi levéltári kutatáshoz hasonlóan mindkét esetben személyi regisztrációt igényel. Ingyenesen (regisztráció után) elérhető tartalmaink az egyházmegyei körlevelek, másrészt a püspöki hivatal iktatókönyveinek mutatója (1950-ig). Ezeket 1834-től kezdődően vezetik az egyházmegyei kancellárián, és a korábbi tematikusan gyűjtött iratsorozatokat felváltó, központi hivatali, iktatószámokkal ellátott levelezésben segít tájékozódni.⁵ A kutatók az iktatókönyvek otthoni áttanulmányozása révén és a kikérendő iratok jelzeteinek érkezésük előtt történő megírásával így fél-egy napi helybeli kutatómunkát tudnak megtakarítani.

A díjfizetés után elérhető fényképek között a kutatói igényekhez igazodva – és saját előkészítő munkánkat megkönnyítve – elsősorban az anyakönyvi sorozatok kutathatók, de az anyakönyvi jellegű adatokat tartalmazó lélekösszeírásokat és olykor az egyházlátogatási jegyzőkönyveket is böngészik a kutatók. A helytörténet iránt érdeklődők számára Pfeiffer János (1897–1983) nagyprépost (1980–1983), korábbi levéltáros helyben és más levéltárakban összeállított cédulagyűjteménye áll rendelkezésre, illetve ők is haszonnal forgathatják a vizitációs jegyzőkönyveket. Szeriális anyagok, tehát könnyen fényképezhetőek voltak a székeskáptalan üléseinek jegyzőkönyvei, valamint a 19. század első felével záródó püspöki protokollumkötetek. E két sorozattal már igyekeztünk orientálni kutatóinkat olyan, általuk kevésbé ismert levéltári dokumentumcsoportok felé, amelyek véleményünk szerint munkájukhoz

⁵ A mutatókönyvekhez tartozó központi levelezés nagyságrendjére jellemző, hogy 700 iratfolyóméteres levéltári anyagunk több mint harmada, 263 iratfolyóméter e sorozatban található.

hasznosnak bizonyulhatnak. A családtörténet iránt érdeklődők számára kezdtük meg a bérmlási anyakönyvek és füzetek közzétételét, amelyek jól kiegészítik és sok esetben pótolják a hiányzó plébániai matrikulákat vagy különböző egyéb okok miatt nem elérhető anyakönyveket.

Az e-kutatás szolgáltatás 2019 nyarán indult almenüje az „e-könyvtár”. Ebben, nevéből adódóan, könyvszeti tételeket tettünk online olvashatóvá. A rendelkezésünkre álló egyházmegyei sematizmusok (névtárak) az egyes települések plébániákhoz való hovatartozásában orientálják a kutatót – és biztosítanak betekintést az egyházmegye adott pillanatban érvényben lévő szervezeti felépítésébe és személyi állományába –, a *Veszprémi egyházmegye múltjából* című könyvsorozatunk⁶ pedig az egyházmegye történetével és jelentősebb forrásaival ismerteti meg az érdeklődőket. Az almenüben érhetőek el a gyakrabban kutatott sorozatokról készült gépelt levéltári segédletek, lajstromok is, amelyek még a 20. század második felében készültek.

Digitalizált gyűjteményünk harmadik pillérjét jelentik a – nem a levéltárunk által szolgáltatott – középkori okleveleink digitális képei.

Technikai és személyi háttér

A lendületes kezdést szinte azonnal megakasztotta, hogy a szolgáltatás indulását követően olyan biztonsági problémára bukkantunk, amelynek kiküszöbölése csak informatikus bevonásával oldódott meg. 2017 januárjától így ismét megújítani kényszerültünk a szolgáltatást, amelyet immár egy olyan szakember felügyel, aki több egyházi levéltárral, illetve a MELTE-vel is kapcsolatban áll. A helyzet furcsaságát mutatja, hogy végül ez a megoldás bizonyult anyagilag kedvezőbbnek: előbb a külső informatikus bevonása, majd a szolgáltatott fényképek közös szerveren történő elhelyezése.

A fényképeket a kalocsai projekthez hasonló módon és méretben készítjük.⁷ Lakatos Andor korábban összeállított egy ajánlást az anyagi és minőségi – műszaki és infrastrukturális – szempontok szerint ideálisnak tartott infrastrukturális háttérről, amelyet igazodási pontnak tekintettünk, valamint 2014 júniusában sor került az első, szűk körű egyeztetésre is Kalocsán, ahol több egyházi levéltáros kollégával együtt a helyszínen győződhattünk meg a munka menetéről, mikéntjéről. Azóta többé-kevésbé rendszeresek az ilyen jellegű workshopok, illetve informálisan és újabban formálisan a MELTE vándorgyűlésein is folynak tapasztalatcserék.

⁶ A sorozat 1933-ban indult: alapvetően püspökeletrajzok, forráskiadványok és plébániatörténetek jelentek meg 13 kötetben, 1949-ig. A rendszerváltás után előbb lassan, a korábbi témákkal, majd 2005-től, a 18. kötettől pedig évente átlagosan egy kötettel folytatódott a sorozat, amely már monográfiákat, illetve egy-egy korszakra vonatkozó tanulmányköteteket is tartalmaz. Eddig a sorozaton belül 34 kötet jelent meg.

⁷ Vö.: Lakatos Andor: Digitalizálás, e-kutatás Kalocsán (2009–2019). Levéltári Szemle 2020. 1. sz. 40–66.

Ezek alapján kezdetben egy Nikon D90-es, majd a második munkaállomás beindításával egy Nikon D5300-as géppel készítjük a felvételeket. Előbbi 4288x2848 pixeles, jellemzően 5–6 MB méretű, utóbbi 6000x4000 pixeles, 8–10 MB méretű képeket „gyárt”. Az így készült, archivált, nem kutatási célú fényképekből állítjuk elő a szolgáltatott, körbevágott, levéltári vízzel ellátott, 3000x2000 pixel felbontású, 800 KB–1,2 MB méretű fotókat. Sokáig egy köztes fázisban is őriztük a felvételeket, amely az átméretezés nélküli, de körbevágott és vízjelezett képeket jelentette, de a munkafázisok összevonása és meggyorsítása után ezek mentését 2019-től kezdődően megszüntettük.

Legnagyobb problémát az eredeti fájlok biztonságos tárolása okozta, okozza. 2019 őszén történt meg ezek első biztonsági másolatának elkészítése, mivel erre korábban nem került sor. (!) Ennek kapcsán ismét kénytelenek voltunk meggyőződni arról, hogy a rendszergazdai jelenlét sajnos nem tekinthető egyenrangúnak az informatikus által felügyelt, biztonságosabb környezettel. Jelenleg (e kézirat készültekor), 2019 végén eredeti felvételeink kb. 1,7 TB, szolgáltatott fotóink pedig 250 GB tárhelyet foglalnak a biztonsági mentések nélkül. Biztonsági másolatot az eredeti felvételekből egyelőre egyetlen offline merevlemezen, a szolgáltatott fényképekből pedig ugyanezen merevlemezen, illetve az e-kutatásnak otthont adó közös egyházi levéltári szerveren tárolunk. Helyben a hálózatba kötött, veszprémi levéltári szerveren „laknak” a fényképek. Terveink között szerepel egy biztonságosabb tárolási módszer megvalósítása is, amelyre remélhetőleg ezen írás megjelenéséig sort kerítünk annak érdekében, hogy a jelenlegi, igen sérülékeny rendszert modernizáljuk.⁸

A fényképek kezelését 2016 novemberétől fogva teljes mértékben egyik technikus munkatársunk végzi. A fényképezés mellett a képek formázása, vízjelezése, az elnevezések beállítása, javítása tartozik még a feladatai közé. Előtte a fényképezésen kívül az összes művelet az intézmény két levéltárosára hárult. A kutatók adminisztrációja terén járunk talán előrébb más egyházi archívumoknál: a regisztráció teljesen automatikusan történik, mindössze a szolgáltatott „fizetős” tartalmakhoz való hozzáférés esetén szükséges az informatikust tájékoztatnunk arról, hogy a regisztrációs díj bankszámlánkra történő beérkezése után a kutató státusza aktiválható. Levéltárosi feladataink így az iratok digitalizálásra történő előkészítését jelentik (jelzetek egységesítése, meghatározása, ezeknek a fájlnevekben történő rögzítése), emellett a fájlok életének nyomon követésére, a másolások felügyeletére, azok végigkísérésére, végigvezetésére a különböző tárolóeszközökön, illetve a felmerülő kutatói kérdések megválaszolására, észrevételeik rögzítésére, a hibák javítására, kiküszöbölésére szorítkoznak.

⁸ Sajnos igen jelentékeny adatvesztés is történt az elmúlt években: mintegy 100 kötet fényképezett, eredeti felvételei veszttek el, ami legalább három hónapnyi többletmunkát jelent számunkra. Természetesen erre is csak akkor derült fény, amikor e cikk megírására a felkérés megérkezett és összesíteni kezdtük digitalizált állományunk eredeti és szolgáltatott képeit...

Szintén kalocsai és győri példák után 2017-től az éppen létező kedvezményes foglalkoztatási lehetőségeket kihasználva GINOP, illetve TOP pályázatok révén egy második munkaállomás üzembe állítására nyílt lehetőségünk: előbb 6+3, később 8+4 havi, tehát 1/3 részben önerő, 2/3 részben pályázat terhére történő finanszírozásban tudtuk vállalni fiatal, 25 év alatti munkatársak bérköltségeit és járulékait. E foglalkoztatási forma hátránya, hogy egyrészt a továbbfoglalkoztatásra már nem biztosít támogatást, másrészt ismételten csak statisztikai létszámbővülés esetén vehető igénybe, tehát a két foglalkoztatás közti bizonyos idő elteltével. Veszprém sajátos munkaerőpiaci helyzetéből adódóan – alacsony munkanélküliségi ráta, elvándorlás a nyugat-magyarországi régió, illetve Ausztria felé – kulturális közmunkások foglalkoztatására (hiányuk miatt) nem nyílt lehetőség. Az eszközparkot mindkét munkaállomás esetében részben saját, részben az EMMI nyilvános magánlevéltári pályázata biztosította támogatásból fedeztük. Időközben már a második D90-es fényképezőgépet „fogyasztjuk”, s ennek élettartama is várhatóan fél-egy éven belül letelik, tehát a munkaállomás zavartalan működése érdekében e fényképezőgép cseréje is közeli feladatunk lesz.

Az anyakönyvi kutatás veszprémi sajátosságai

A legnagyobb érdeklődésre számot tartó sorozatok nálunk is az anyakönyveket tartalmazók. Ezek közzététele kapcsán különbséget kell tenni az anyakönyvi másodpéldányok és az eredeti plébániai matrikulák között.

A veszprémi püspökség – a kalocsai főegyházmegyével ellentétben például – nem a 19. század első felétől, hanem csak a polgári anyakönyvezés bevezetésétől kezdődően gyűjtötte rendszeresen a plébániákon vezetett eredeti anyakönyvek alapján kiállított másolatokat, az úgynevezett másodpéldányokat. Néhány korai kötetrel ugyan rendelkezünk az 1820-as évekből, ezeket azonban a későbbiekben nem gyűjtötték, vagy legalábbis nem maradtak fent. A másodpéldányok veszprémi levéltári raktározásának másik sajátossága, hogy a beérkező másolatokat nem plébániaként, hanem évek szerint, kronologikus rendben gyűjtötték, illetve gyűjtjük a hagyományok miatt ma is. Ez praktikusán azt jelenti, hogy egy-egy esztendő másodpéldányai az adott évi bejegyzések számától függően több kötetre rúgnak; esetenként például akár tizenhatra. Az első kötet tartalmazza az ábécé elején (rendszerint Ajkával, az itteni plébánia megalapítása előtt korábban Akával kezdődtek), az utolsó pedig az ábécé végén lévőket (Zsiddel, majd Zselickislakkal, később Zirccel záródnak). A gyakorlatban tehát ha valaki egy plébánia egy tetszőleges időszakában keres, akkor annak esztendőnként egy-egy kötetet szükséges átnézni, nem beszélve azokról az esetekről, amikor megváltozott egy település hovatartozása átnevezés – például az 1913-es településnév-egységesítés miatt –, vagy új egyházi-igazgatási egység szervezése okán.

A harmadik veszprémi sajátosság határozza meg a másodpéldányok közzétételének időbeli felső határát. Mivel egy-egy plébánia esetében nem különítették el a három anyakönyvi típust – keresztelés, esketés, halálozás –, ezért azokat együtt, egymást követően kötötték be a kötetekbe. A bejegyzésekre vonatkozó eltérő jogi lehetőségek miatt a legfokozottabban védett adatot szükséges figyelembe vennünk, így a keresztelésekre vonatkozó 90 éves moratóriumot alkalmazzuk az online közzétételnél, vagyis 2020 elején az 1929-es anyakönyvi bejegyzéseket tehetjük elérhetővé, hiába tartalmazznak a kötetek az esketések és a halálozások esetén ennél rövidebb moratórium alá eső adatokat.⁹

Az anyakönyvek másik csoportját a levéltárunkban őrzött, ide különböző időben bekerült eredeti anyakönyvek jelentik – azok, amelyekről az MNL Országos Levéltára és megyei tagintézményei mikrofilmmásolatot őriznek, valamint ezek digitalizálása révén újabban, meglehetősen tisztázatlan jogi alapokon elektronikus másolatot birtokol a mormon egyház, illetve a különböző internetes portálok. Ismét sajátos veszprémi helyzetről számolhatok be: különböző okok miatt nem rendelkezünk az egyházmegye 180 plébániájának valamennyi eredeti anyakönyvével. Levéltárunkba az 1990-es évek végén az akkori levéltárosok személye – Rajczi Pál és Körmeny József atyák – miatt néhány plébános beszolgáltatta 18. századi anyakönyveit. Ezek jelentették a most helyhiány miatt szünetelő, de 2005 óta kisebb-nagyobb intenzitással működő plébániai levéltári gyűjtés magját. Ez utóbbi révén jelenleg 83 plébánia, azaz a veszprémi érsekség plébániái közel felének anyakönyveit őrizzük, azonban a számok mögötti valós helyzet nem ennyire kedvező. Van olyan település, ahonnan csak egy kötet, de van olyan is, ahonnan valamennyi, általában „már nem használt” kötet bekerült raktárunkba. (A plébániák levéltárait letétként, a keletkeztető intézmények tulajdonjogának fenntartása mellett vesszük át.)¹⁰ További korlátozást jelent, hogy a veszprémi egyházmegyében hatályos belső egyházi jogi szabályozás miatt csak a levéltár és a plébániák közötti kétoldalú megállapodás megkötése után teszünk közzé anyakönyvekről készült fényképeket. Ezek megkötése nem mindig zökkenőmentes. Az utolsó szűkítő tényező pedig a fentebb már említett, az eltérő típusú bejegyzésekre vonatkozó, különböző moratóriumokat megszabó jogszabályi korlátozás, amelynek engedelmeskedve a keresztelések esetében 90, a bérmlásoknál 75, az esketésekénél 60, a halálozásoknál pedig 30 évben szabtuk meg a kutathatóságot.

⁹ Tettünk ugyan kísérletet a fényképek anyakönyvi típusok szerinti szétválogatására, azonban ez utólag túl időigényesnek bizonyult, így ettől egyelőre eltekintettünk. (A dátumok a kézirat lezárásának idején, 2019. december 27-én hatályban lévő jogszabályi előírásoknak felelnek meg.)

¹⁰ 535. kán. 4.§. „Minden plébánián legyen levéltár, ebben őrizzék a plébániai anyakönyveket, a püspök leveleit és azokat az egyéb okmányokat, melyeket szükségességük és hasznosságuk miatt meg kell őrizni. Mindezt a megyéspüspök vagy megbízottja a látogatás alkalmával vagy más megfelelő időben meg kell, hogy tekintse; ügyeljen a plébános, nehogy ez az anyag kívülállók kezébe kerüljön.” 5.§. „A régebbi plébániai anyakönyveket is gondosan őrizni kell a részleges jog előírásai szerint.” Az Egyházi Törvénykönyv. Budapest, 1984.

JELZET	SOROZAT NEVE	EREDETI		KÖZÖLT		
		TERJEDELEM (GB)	DARABSZÁM (DB)	WEBES TERJEDELEM	WEBES DARABSZÁM	KÉPEK ARÁNYA
VFL I.1.2.	Litterae circulares	35,4	11 668	6,34	8966	2,28%
VFL I.1.6.	Acta parochialia	2,21	718	—	—	—
VFL I.1.8.	Visitationes canonicae	32,7	10 403	7,79	10 358	2,62%
VFL I.1.10.	Acta personalia	0,885	74	—	—	—
VFL I.1.14.	Conscriptio animarum	14,453	4784	3,34	4784	1,21%
VFL I.1.15.b.	Incolatus in oppidis	2,62	851	0,657	851	0,22%
VFL I.1.24.a.	Anyakönyvi másodpéldányok	765	216 724	123,67	211 245	53,52%
VFL I.1.24.b.	Bérmálási anyakönyvi másodpéldányok	315	33 694	38,5	33 694	8,54%
VFL I.1.39.	Protocolla	43,87	14 828	14,81	14 828	3,75%
VFL I.1.44.b.	Iktatókönyvek	56,7	18 632	4,93	7177	1,82%
VFL I.1.47.e.	Plébániák épület- és tárgyleltára	1,33	489	0,242	489	0,12%
VFL III.1.a.	Elenchus II–IV.	3,509	1007	0,476	1007	0,25%
VFL III.1.c.	Káptalani ülések jegyzőkönyvei	23,9	4781	4,32	4781	1,21%
VFL V.15.a.	Keszthelyi esp. jzkv.	0,413	13	—	—	—
VFL VI.	Plébániai Historia Domusok	1,845	498	—	—	—
VFL VI.	Plébániai anyakönyvek	474,537	96 138	65,077	74 841	18,97%
VFL VIII.31.	Pfeiffer-jegyzetek	13	4339	2,28	4339	1,10%
VFL IX.3.a.	Fotók	0,62	734	0,446	733	0,18%
VFL IX.8.a.	Személyi lapok	0,793	495	0,167	495	0,12%
Összesen:		1786,937	420 331	273,045	378 680	95,95%
E-könyvtár						
Veszprémi egyházmegye múltjából		6,67	7690	6,67	7690	1,95%
Névtárak		3,54	2498	3,54	2498	0,63%
Levéltári kéziratos segédletek		1,95	2248	1,95	2248	0,57%
Középkori oklevelek (Hungaricana)		108	3698		3698	0,94%
Mindösszesen:		1907,097	436 465	285,205	394 814	100,00%

Mindezek jól szemléltetik, hogy az egyházi levéltárak között a helyi sajátosságok, az őrzött irattípusok – esetünkben az anyakönyvek – fajtái, az általuk lefedett korzakok és az eltérő szabályozások egyházmegyénként különböző mértékű kutathatóságot tesznek lehetővé mind a hagyományos, kutatótermi, mind a világhálós kutatás tekintetében. Veszprém sok szempontból hátrányosabb helyzetben van, hiszen sem az egyházmegye teljes plébániaállományának anyakönyveit, sem az egyes bejegyzéstípusoknak megfelelő 90–60–30-as szabályozást nem tudjuk érvényesíteni, és nincs másodpéldány gyűjteményünk sem 1895. október 1-ét megelőzően. Az I. világháborút követő országhatár módosítások az akkori veszprémi püspökség területét nem érintették, így az illetékesség alapján a máshol ugyancsak nagyobb érdeklődésre számot tartó, határon túli anyakönyvekkel sem rendelkezünk. Ezek a tényezők e-kutatás szolgáltatásunk gazdaságos működtetésére vannak hatással.

Eredmények

2019. december 27-ig közel 437 000 felvételt készítettünk: az eredeti és az e-kutatásban szolgáltatott majdnem 395 000 fénykép közel 2,2 TB tárhelyet foglal el. Az eredeti és a szolgáltatott fényképek számbeli különbsége abból adódik, hogy állományvédelmi okokból „védett” évkörbe tartozó iratokat is fényképeztünk, így például az 1950 utáni püspöki körleveleket és a központi kancelláriai levelezés iktatókönyveit, továbbá bizonyos anyakönyvi másodpéldányokat és eredeti plébániai anyakönyveket. Utóbbiakra jellemző, hogy a 19. század első felétől-közepétől már anyakönyvi típusok szerint vezették a köteteket (keresztelés, esketés, halálozás, de előfordulnak a béráltak, megtértek, vegyes házasságból származók matrikulái is), és ezek nem egy esetben évkörüket tekintve részben vagy egészben védett időszakot foglalnak magukban. Ilyen esetben a levéltári egység integritását szem előtt tartva eltekinttünk a teljes kötet közzétételétől. Az előző oldali összefoglaló táblázatban tekinthető át digitalizált fényképállományunk.

Szembeeszkő az anyakönyvi jellegű sorozatok nagy aránya: az anyakönyvi másodpéldányok (53,52%), a bérálási anyakönyvi másodpéldányok (8,54%), illetve az eredeti plébániai anyakönyvek (18,97%) együttesen a közzétett képállomány több mint négyötödét (81,03%) teszik ki. Az összehasonlíthatóság végett érdemes ezen adatokat összevetni az egyházi levéltárak által közzétett forrástípusokra vonatkozóan.¹¹

A túloldali táblázat alapján megállapítható, hogy a VFL online elérhető anyagát döntően meghatározza az anyakönyvi típusú iratok közzététele. A többi kategória dokumentumainak aránya – még ha egyes irattípusok besorolásán érdemes is eltöprengeni – elmarad az egyházi levéltárak online szolgáltatott irattípusaitól.

¹¹ A táblázat jobb oldali oszlopára lásd Lakatos Andor: Tömeges digitalizálás az egyházi levéltárakban – megfigyelések egy kérdőíves felmérés alapján. Levéltári Szemle 2019. 2. sz. 22.

A felmérés alapjául szolgáló kérdőív előtt nem is gondolkodtunk több, nem anyakönyvi jellegű iratsorozat közzétételén, s éppen az itt tapasztalt hiányok után láttunk neki például régi levéltári segédleteink és a névtárak közzétételének. Ennyiben tehát a kutatói igények és az állományvédelmi szempontok mellett egy harmadik tényezőnek is eleget teszünk fényképezendő sorozataink kiválasztásában...

A KÉPFELVÉTELEK TEMATIKÁJA	VFL	ADATSZOLGÁLTATÓ EGYHÁZI LEVÉLTÁRAK
anyakönyvi jellegű (VFL L.1.24.a–b., VI. plb. akv.)	319 780 (81,0%)	4,7 millió (75%)
helytörténet, egyházközségek (VFL I.1.8., I.1.14., I.1.15., I.1.47.e., VIII.31., Veszprémi egyházmegye múltjából):	28 511 (7,2%)	645 ezer (10%)
segédletek (VFL I.1.44.b., III.1.a., levéltári kéziratos segédletek):	10 432 (2,6%)	363 ezer (5,7%)
egyéb levéltári források (VFL I.1.2., I.1.39., III.1.c., IX.3.a., IX.8.a., Névtárak, középkori oklevelek)	35 999 (9,2%)	585 ezer (9,3%)
összes (közzétett) képfelvétel:	394 814 (100%)	6,3 millió (100%)

A kutatási szokások változása

Az alábbi táblázat a kutatótermi és az online kutatók számának alakulását szemlélteti levéltárunkban. (Részletes statisztikával e-kutatásunk használóira vonatkozóan csak 2018 júliusától rendelkezünk.)

Év	2015	2016	2017	2018	2019
Kutatási eset helyben	214	220	184	181	138
Kutatók helyben (fő)	96	97	109	84	80
Online bejelentkezések (kutatási eset)	—	kb. 500	kb. 600	kb. 1000	1562
Online kutatók (fő)	—	102	204	175	166

A kutatási esetek összesített száma az online kutatási lehetőség 2016-ban történt indulásától kezdődően emelkedést mutat. A helyben kutatók száma a vártnál kisebb mértékben, mintegy 20-25%-kal csökkent az internetes szolgáltatásunk indulása előtthöz képest, míg az online kutatási esetek (belépések) száma 2019-ig évi stabil másfélszeres növekedést mutat. Mivel folyamatosan tesszük közzé az anyakönyvi adatokat tartalmazó sorozatokat, így olyan kutatókat is meg tudunk szólítani,

akik korábban esetleg az őket érdeklő település feldolgozatlansága miatt nem vették igénybe a szolgáltatást. Az egyedi online kutatók száma ugyanakkor nem mutat emelkedést. Lényegesen könnyebbé vált azonban a helyi, kutatótermi kutatószolgálat ellátása. Érdeemes felfigyelni arra, hogy bár a kutatók száma nem csökkent jelentősen, a kutatótermi kutatás esetszáma 2019-re a 2016-os esetszám mintegy 60%-ra esett vissza. Tapasztalataink alapján már szinte csak a családfakutatók idősebb korosztálya keres fel bennünket személyesen, a fiatalabbak és középkorúak (jellemzően a 60 év alattiak) már online kutatják az anyakönyveket. A helyben regisztrált kutatók aránya is megváltozott: bár még mindig a többséget alkotják a matrikulák böngészői, a helytörténet és a tudományos kutatásokat végzők egyre növekvő arányt mutatnak. Az utóbbi néhány év jellemzője, hogy megnövekedett a művészettörténész kutatók és az építészeti tervdokumentációkat kutatók köre, valamint a helytörténeti jellegű iratok – így az egyházlátogatási jegyzőkönyvek, a Pfeiffer-jegyzetek stb. – online kutatása után vagy mellett a kapcsolódó egyéb, helyben kutatható – gyakran kutató kezébe még soha nem került – dokumentumokra is sikerült érdeklődést teremtenünk. Összességében tehát megállapítható, hogy a kutatótermi kutatás szakosodott és professzionalizálódott, míg a családfakutatók tekintélyesebb részét sikerült e-kutatásunk irányába terelnünk.

Kitekintés

Kétségtelen, hogy a digitalizálás, illetve az iratok világhálón történő közzététele ma már a levéltári szakmai munka egyik teljes értékű része. A kutatók változó igényeinek kiszolgálása mellett a digitalizálásnak az állagmegóvás is célja: a dokumentumokat kevesebbet mozgatjuk, vesszük kézbe, ezáltal csökken a fizikai károsodás lehetősége, és kevésbé jellemző a mozgatásból adódó környezeti hőmérséklet- és páráváltozás negatív hatása.

Mindazonáltal kezdeti reményeinktől a megvalósult eredmények valamelyest elmaradnak. Az anyakönyvek fentebb ismertetett sajátos veszprémi helyzete miatt az online szolgáltatásainkért anyagi áldozatot vállalni kész kutatók száma elmarad a várttól; a regisztrációs díjak a közreműködő informatikus munkadíját, illetve a szolgáltatott fényképeknek a közös egyházi szerveren való elhelyezéséből adódó, ennek arányos bérleti díját fedezik mindössze. Szerencsés helyzetben vagyunk ugyanakkor, hogy a levéltárunkra eső központi költségvetési támogatás révén egyik technikus munkatársunk teljes munkabérének és járulékainak költségét fedezni tudjuk, míg a foglalkoztatási támogatások révén ideiglenesen foglalkoztatott másik kollégánk esetében e költségek egyharmadát. A munkaállomások eszközparkjának cseréje, frissítése is pályázati támogatásból valósul meg. Azt a kezdeti, kissé naiv célt tehát, hogy az e-kutatás szolgáltatásunk révén befolyó „profit” a digitalizálás kapcsán felmerülő valamennyi költséget fedezni fogja, nem tudtuk megvalósítani. Mivel egy-egy irat-

sorozat elkészült fényképeinek közzétételét követően látványosan emelkedik időről időre a regisztráló kutatók száma, így folyamatosan figyelemmel kell lennünk arra, hogy újabb anyakönyvi iratsorozatokat vonjunk be a digitalizálásba.

Többször felmerült már annak a gondolata – és külföldi példák is ebbe az irányba mutatnak (például az ICARUS Matricula projektje,¹² nem beszélve a Familysearch oldalról¹³) –, hogy tegyük ingyenessé online szolgáltatásunkat. Ezt valamelyest indokolná, hogy az ebből származó bevételeink nagyságrendje az anyagi ráfordításoknál aránytalanul kisebb, ahhoz képest elenyésző. Azonban a többi egyházi levéltárral való szolidaritás és együttműködés miatt, illetve a közös szolgáltatásra vonatkozó körvonalazódó tervek kiforrásáig nem tervezünk változást a regisztrációs díjak megletétét illetően.¹⁴ Valószínűleg minden – nemcsak egyházi – levéltár fenntartója is pozitívabban áll egy olyan projekt fenntartásához, amely kézzelfogható, még ha csak csekély bevételt is eredményez, és a munkabéreköltségek is akkor jelentenek látványos, komolyabb érvágást a költségvetésben, amikor először jelentkeznek (ezen szerencsére már túl vagyunk), és több év távlatában már beépülnek a várható kiadási tételek közé. Mindezek persze abba a levéltár-menedzselési irányba mutatnak, amely szponzorokat, pályázati forrásokat keres, vagy egyenesen olyan tudományos kutatási projekteket épít, amelyek magukban foglalhatják a levéltári digitalizálási tevékenység költségeinek egy részét vagy akár egészét. (Esetünkben a 2023-ban megvalósítandó Európa Kulturális Fővárosa program jelenthet többek között ilyen kitörési pontot.)

¹² <https://icar-us.eu/en/cooperation/online-portals/matricula/> (A letöltés ideje 2019. december 27.).

¹³ <https://www.familysearch.org/en/> (A letöltés ideje 2019. december 27.) Nem lehet nem tudomásul venni azt a tényt, hogy a mormon egyház folyamatosan teszi közzé az 1960-as-1970-es években a magyarországi egyházak hozzájárulása nélkül, anyakönyveikről parancsszóra készített mikrofilmek digitalizált változatát. Sőt, az utóbbi évben megkezdődött az indexált adatok közzététele, vagyis az anyakönyvi bejegyzésekről készített fényképeken szereplő adatok kigyűjtése és kereshető adatbázisba való illesztése. Ezzel tulajdonképpen párhuzamos szolgáltatás jött létre a familysearch.org honlap és a hazai egyházi levéltárak között, ahol a különbséget az jelenti, hogy nálunk az eredeti anyakönyvekről készült színes felvételek kutathatók – egyelőre keresési funkció nélkül. Ezzel eljutottunk az indexálás kérdéséig. Következő lépésként ugyanis joggal várhatják el a kutatók, hogy a jobb minőségű fényképeink mellé valamilyen keresési funkciót is csatoljunk. Nyilvánvaló, hogy egy néhány személyes kis intézmény nem tud versenyezni a mormon oldal kimeríthetetlennek tűnő erőforrásaival. Az is egyértelmű, hogy anyanyelvi kutatók esetében az olvasási problémák jóval kisebb mértékűek, mint a mikrofilmekről készített, nem anyanyelvi és tömeges indexálást végzőknél, illetve motivációik és ebből adódó tökéletességre való törekvésük is eltérő. Esetünkben tehát az indexálás olyan civilek bevonásával történik, akik valamilyen egyéni motiváció folytán már készítettek és készítenek az anyakönyvekről adatbázisokat. Ezek jellemzően excel-táblában történnek, összekapcsolásuk a fényképekkel már „csak” informatikai feladat.

¹⁴ Az egyházi levéltárak közös digitalizálási projektjei között említhető a második világháború végén a front átvonulásának, hullámszásának tragikus mérlegét a halotti anyakönyvekben előforduló száraz bejegyzésekkel bemutató Matricula. <https://matricula.hu/?q=1944-1945-evek-egyhazi-halotti-anyakonyvei-0>. Ugyanezen oldal továbbfejlesztése a közeli jövőben várható. <https://matricula.hu/?q=kozos-tartalom>. (A letöltés ideje: 2019. december 27.)

A digitalizálással párhuzamosan, annak mintegy hozadékaként körvonalazódott egy adatbázis építésének a gondolata. Olyan adatbázis építést gondoltuk elsődlegesnek, amelyhez nagy mennyiségben állnak rendelkezésre azonos típusú adatok. Választásunk az egyházi sematizmusra – egyházi történeti névtárra – épülő adatbázisra, egy olyan speciális forráscsoportra esett, amely korábban elsősorban nyomtatott formában jelent meg több-kevesebb rendszerességgel. Ezek a névtárak tartalmazzák az egyházmegye aktuális egyházi közigazgatási beosztását (főesperesség – esperesség – plébánia – filia szinten), az egyházmegyében különféle szolgáltatásokat ellátó papi személyek adatait, továbbá minden olyan adatot, amely az egyházmegye mint szervezet működését írja le. A 21. század technikai lehetőségei lehetővé teszik, hogy ezek az adatok ne csupán egy adott pillanat jellemzőit mutassák, hanem történeti kontextusba helyezve, a létrehozott adatbázisok révén folyamatokat láttassanak: az egy-egy plébánián valaha szolgáltatást teljesítő nevei, az egyes személyek egyházi pályafutása, továbbá a központi aulai hivatalok munkatársai, azok előmenetele és feladataik, a székeskáptalan személyi összetétele, az egyházmegye központi intézményei, a püspökség területén található, egyházi fenntartásban működő (nép-)iskolák is néhány kattintással megtekinthetők legyenek. Az adatbázist 2018 óta folyamatosan építjük: alapjául az egyházmegye papságának nyomtatásban megjelent történeti névtára szolgált; jelenleg az egyes névtárak intézménytörténeti adatainak feldolgozása zajlik.¹⁵

Összességében osztjuk a digitalizálás terén az egyházi levéltárak zászlóshajójának tekinthető kalocsai levéltár vezetőjének álláspontját. A kulturális intézmények – nemcsak a levéltárak! – külön-külön létező és épülő világhálós szolgáltatásai szükségszerűen összekapcsolódnak regionális és nemzeti szinten is, így az együttműködés, az „együtthajózás” kényszere egyre inkább igényné válik az egyes közgyűjtemények fenntartóitól függetlenül.¹⁶

¹⁵ <https://vefleltar.hu/tartalom/veszpremi-foegyhazi-megyei-leveltar-sematizmus> (A letöltés ideje: 2019. december 27.).

¹⁶ Lásd például a Nemzeti Névtár munkacímű kezdeményezést! <http://abcd.hu/> (A letöltés ideje: 2019. december 27.).